

УДК 37.011.3 – 051.015.311

ГЕРА Тетяна Ігорівна

старший викладач кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

У статті розглядається проблема діагностики творчого потенціалу педагога в контексті теоретико-методологічного, діагностичного, констатувально-експериментального, тренінгово-програмувального і формувального етапів дослідження актуалізації особистісних ресурсів освітянина. Диференційовано параметри й емпіричні показники творчого потенціалу особистості. Представлено батарею діагностичних методик.

Ключові слова: *діагностика творчих ресурсів педагога, професійна й особистісна компетентність педагога, творче (дивергентне, горизонтальне) мислення, тайм-менеджмент, професійна педагогічна діяльність.*

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень.

Актуальність дослідження творчого потенціалу вчителя впливає не лише з необхідності оновлення освітніх програм, технологічного апгрейду педагогічних методів, форм і засобів у сучасних умовах, але й з питань оптимізації педагогічного професіогенезу, попередження професійної деформації особистості новочасного педагога.

Розглядаючи психологію творчості як нову парадигму дослідження конструктивної діяльності людини [3] (а професійну педагогічну діяльність можна декларувати конструктивною), ми на попередньому етапі наукового пошуку теоретично обґрунтували доцільність диференціації педагогічної креативної психології як окремої галузі наукового знання [1]. Виходячи з постмодерної концептуалізації понять «особистість» і «життєвий шлях» [5], ми доводимо життєву необхідність довірливої актуалізації творчого потенціалу кожної людини, а педагога – у першу чергу. Творчість як процес і стан, на нашу думку, впливає не

стільки з потреби сублимації тваринних інстинктів (за З. Фройдом), скільки має автентично людську духовну природу подібно до таких духовних станів, як «трансцендентні любов і свобода, стани безпристрасності та безмовності, покаяння і смирення» (за М. Савчиним [4]). Навчання кожної особистості довільного входження у творчий стан є, на нашу думку, не лише можливим, але й психологічно доцільним. Для цього необхідне ґрунтовне науково-психологічне дослідження проблеми актуалізації творчого потенціалу людини.

Активізація творчого ресурсу педагога починається з діагностики його вихідного стану та моніторингу його динаміки у процесі психологічного супроводу майбутніх освітян. Отже, метою статті є розробити програму діагностики творчого потенціалу особистості педагога на основі виконання наступних завдань: по-перше, розробити програму діагностики творчих ресурсів педагога в контексті загального алгоритму актуалізації останнього; по-друге, диференціювати показники особистісної та професійної компетентності майбутніх педагогів відповідно до теоретично обґрунтованих емпіричних параметрів творчого потенціалу; по-третє, укомплектувати батарею методик діагностики кожного показника та критерію творчого потенціалу педагога.

Виклад основного матеріалу. Загальна програма дослідження актуалізації творчих ресурсів педагога у процесі його професіоналізації, на нашу думку, передбачає такі етапи дослідження. Перший – теоретико-методологічний етап включає: теоретичне обґрунтування функціонально-змістових компонентів професійно-творчого потенціалу педагога – критеріїв творчих ресурсів, які в нашому дослідженні виступають вимірюваними параметрами; розробка моделі професійної динаміки суб'єкта педагогічної діяльності в контексті його життєтворчості; створення батареї методик для діагностичних процедур; підбір статистичних та інтерпретаційних методів дослідження.

Другий етап дослідження – діагностичний. По-перше, він охоплює формування вибірки дослідження – співвідношення досліджуваних груп 1:3 (це означає необхідність однієї групи вчителів із різним педагогічним стажем, що охоплюють усі післявузівські етапи професіоналізації, та трьох груп студентів педагогічних спеціальностей). По-друге, на цьому етапі в кожній з

визначених груп проводяться конкретні методики, що діагностують емпіричні показники кожного вимірюваного параметру – критерію творчих ресурсів педагога на різних етапах його професіоналізації. По-третє, етап завершується кількісним аналізом результатів по кожному показнику.

Третім етапом є констатувальний експеримент: використання статистичних та інтерпретаційних методів для порівняння емпіричних показників у групах педагогів і групах студентів з метою виявлення доцільності та предметної спрямованості тренінгових впливів на майбутніх педагогів у процесі їхньої підготовки до професійної діяльності.

Четвертий етап дослідження – складання тренінгової програми для розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у процесі їхнього навчання у ВНЗ, спрямованої на формування креативно орієнтованої професійної самоконгруентності педагога в контексті психологічної культури фахівця (обґрунтованої нами в попередніх дослідженнях [2]).

П'ятим етапом дослідження є формувальний експеримент: диференціація трьох діагнованих груп студентів на експериментальну з молодших курсів та дві контрольні з молодших і старших курсів; проведення тренінгової програми для активізації творчих ресурсів майбутніх педагогів у визначеній експериментальній групі; реалізація контрольного діагностичного зрізу у трьох групах студентів із метою виявлення динаміки творчого потенціалу в експериментальній групі, порівняно з контрольними групами.

Предмет дослідження, який віддзеркалює дана стаття, обмежується діагностикою творчих ресурсів педагога. Теоретичне узагальнення [1] дає підстави декларувати наступні ознаки творчого потенціалу вчителя: бачення унікальності ситуації, унікальності учня як співсуб'єкта педагогічної взаємодії, нетипове застосування стандартних педагогічних прийомів, пошук нестандартних педагогічних впливів на учня й ситуацію відповідно до власної унікальності вчителя, творче комбінування методів, форм і засобів для досягнення конкретної педагогічної мети, а також життєтворчість у професіогенезі. Тому серед основних критеріїв творчих ресурсів ми бачимо такі: по-перше, «живий» аналіз суб'єктом типових педагогічних ситуацій; по-друге, по-

шук розв'язків конкретних педагогічних задач через бачення унікальності учня; по-треге, нетипове застосування стандартних педагогічних прийомів і пошук нестандартних; по-четверте, творче комбінування відомих засобів, форм і методів для досягнення педагогічної мети; по-п'яте, регулярне планування власної професійної діяльності в контексті особистої життєтворчості (творчість у регулюванні власного часу). Ці критерії, на нашу думку, є вимірюваними параметрами предмету діагностики.

Виходячи з напрацювань у царині емпіричних досліджень творчості та професійної педагогічної діяльності [3; 6; 7; 8], ми підбрали конкретні методики для вимірювання емпіричних показників кожного діагностованого параметру творчого потенціалу особистості, систематизацію яких подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностика творчого потенціалу особистості педагога

Вимірювані параметри творчого потенціалу	Емпіричні показники	Методи і методики, що вимірюють емпіричні показники
1. Творче ставлення до типових педагогічних ситуацій та їхній аналіз	Професійна компетентність з педагогічної психології: знання алгоритму аналізу педагогічних ситуацій	Метод експертних оцінок
	Професійна компетентність з педагогічної та соціальної психології: вміння/навички аналізувати ситуацію (соціальну, педагогічну, проблемну)	Спостереження
	Особистісна компетентність: тип (перешкоджувально-домінантний, еґо-захисний чи потребово-стійкий) і спрямованість (екстра-, інтро- чи імпульсивна) реакцій у ситуації фрустрації	Тест малюнкової фрустрації С.Розенцвейґа [8, с.86-124]

2. Пошук розв'язків конкретних педагогічних задач через бачення унікальності учня	Професійна компетентність із педагогічної психології: уміння давати психолого-педагогічну характеристику учневі	Аналіз продуктів діяльності
	Професійна компетентність із соціальної психології: вміння долати соціально-перцептивні та комунікативні бар'єри у педагогічній взаємодії	Спостереження в ході моделювання професійної діяльності
3. Нетипове застосування стандартних педагогічних прийомів	Професійна компетентність із педагогічної психології: знання стандартних педагогічних прийомів (дидактичних, виховного впливу, проблемно-розвивальних тощо)	Анкета комбінованого типу
	Особистісна компетентність у формі, по-перше, рухливості (словесної, ідейної й асоціативної); по-друге, гнучкості (спонтанної – невимушеної готовності змінювати напрямки думки; адаптаційної – модифікації процесів мислення під впливом завершеності пристосування до ситуації або умов завдання, різноманітності задумів або кількості категорій, до яких можна її віднести), по-третє, оригінальності (задум може вважатися оригінальним, якщо з'явився лише в 5-1% досліджуваних або лише в одній особі: здатність вигадати незвичайне застосування звичайних предметів; здатність передбачати, що станеться в результаті якогось незвичай-	1. Test Niezwyklych Zastosowan (Unusual Uses) 2. Test Odleglych Konsekwencji (Consequences) [9, с.26-27]

	ного стану речі (Joy P.Guilford)	
4. Пошук нестандартних педагогічних прийомів	Професійна компетентність із соціальної психології: вміння аналізувати комунікативну, інтерактивну та соціально-перцептивну складові педагогічного спілкування в конкретній ситуації	Моделювання професійної діяльності (розв'язання педагогічних задач, відмовившись від стандартних прийомів, на основі соціально-психологічного аналізу педагогічної ситуації та вміння бачити й формулювати педагогічну проблему)
5. Творче комбінування відомих засобів, форм і методів для досягнення педагогічної мети	Професійна компетентність із педагогічної психології: знання структури педагогічної діяльності	Анкета комбінованого типу
6. Творчість у регулюванні власного часу	Професійна компетентність з педагогічної та загальної психології: знання власних і типових педагогічних хронофагів	Анкета на основі методики тайм-менеджменту Людмили Богущ
	Особистісна компетентність: навички користуватися вертикальним (логічним) і горизонтальним (творчим) мисленням у життєвих ситуаціях	Комбінована анкета на основі НЛП-аналізу Х.Алдер

Серед стандартних методик – тест малюнкової фрустрації С. Розенцвейга. Цілісної методики для виявлення вертикального/горизонтального мислення (за Х.Алдером) немає, а повний

тест Е.Нецки (як модифікація Д.Гілфорда [9]) в даному дослідженні застосовувати недоцільно. У зв'язку з цим нами створено комбіновану анкету для діагностики дивергентного (за Д.Гілфордом) і горизонтального (за Х.Алдером) мислення, до якої ми включили такі запитання відкритого типу: *Що Вам відомо про вертикальне та горизонтальне мислення? Чим відрізняється логічне мислення від творчого? Якими є Ваші особисті ресурси творчого мислення? (вказіть їх); Як можна використати звичайну цеглу? (Вкажіть якомога більше варіантів); Що було б, якби люди мали непарну кількість кінцівок? (Вкажіть якомога більше варіантів).*

До анкети увійшли й закриті запитання: *Чи знаєте Ви, як генеруються нові ідеї? так ні* ; *Чи вмієте Ви генерувати ідеї? так ні* ; *Чи знаєте Ви, як знаходити можливості для досягнення власних цілей? так ні .*

Важливою складовою комплектованої анкети стало заведення з альтернативного вибору:

Більш ефективним, на Вашу думку, є:

☐ мислити конкретно	чи	☐ мислити загально ?
☐ триматися одного напрямку думки	чи	☐ мислити в різних напрямках?
☐ чітко дотримуватися послідовних кроків мислення	чи	☐ допускати логічні стрибки?
☐ логічно доводити кожен етап думки	чи	☐ дбати тільки про кінцевий результат?
☐ відкидати думки, що не гарантують швидкого успіху,	чи	☐ не відкидати навіть помилкових думок?
☐ мислити за схемою	чи	☐ уникати схем?
☐ дотримуватися перевіреного способу мислення	чи	☐ намагатися мислити по-новому?
☐ мислити вертикально	чи	☐ мислити горизонтально?

Друга анкета створена нами для виявлення рівня володіння педагогом професійною діяльністю, а конкретно – знання її структури, володіння педагогічними діями, рівня застосовуваності дидактичних, виховних і розвивальних прийомів. Приклади відкритих запитань – *Чим відрізняється педагогічна діяльність від інших? Що Вам відомо про структуру педагогічної діяльності? Назвіть відомі Вам прийоми виховного впливу.*

Комбінованими завданнями в цій анкеті стали такі:

Чи знаєте Ви способи самомотивування педдіяльності? так Вкажіть їх _____; ні . Запропоновано також подвійні завдання, типу:

Назвіть професійні педагогічні дії. Відзначте, якими з них Ви володієте:

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Третя анкета спрямована на діагностику особливостей особистісного тайм-менеджменту. До неї увійшли комбіновані запитання. Наприклад,

Продуктивність праці – це: кількість продукту якість продукту вчасність виконання _____ .

А також запитання закритого типу:

Чи знаєте Ви, що головні хронофаги – це відволікання керівника, клієнтів, співробітників? так ні .

Або, наприклад:

Чи вистарчить людині 40 годин на тиждень для результативного виконання роботи?

☐ ні, більше працею – більше заробляю	☐ ні, більшість керівників вимагають понадурочної роботи
☐ так, бо, крім роботи, є ще особисті справи	☐ так, бо втома ікодить, а більше часу не означає досягнення мети

Доповнило дану анкету завдання альтернативного вибору (тестового плану):

Більш ефективним, на Вашу думку, є:

☐ вчасно відповідати на телефонні дзвінки	чи	☐ відмикати телефон під час праці?
☐ толерантно спілкуватися з кожним відвідувачем	чи	☐ повісити на дверях кімнати «Буду о 18 год»?
☐ гнучко змінювати свої завдання у процесі праці	чи	☐ не висувати нових завдань, виконуючи старі?
☐ виконувати одночасно кілька справ	чи	☐ не братися за нову справу до завершення попередньої?

☐ не планувати роботу надто детально	чи	☐ дуже детально планувати свою роботу?
☐ не делегувати своїх завдань іншим людям	чи	☐ доручати деякі свої завдання іншим?
☐ виконувати всі поточні прохання шефа і близьких	чи	☐ вміти говорити «ні»?
☐ самому виконати все завдання від початку до кінця	чи	☐ розподілити працю між різними людьми?

Завдання в кожній анкеті містять, окрім власне запитань, велику інформаційну частину, що, на нашу думку, перетворює діагностичну процедуру якщо не на анкету-самоконсультацію, то на анкету-самотивацію для досліджуваного. Спільним всіх трьох анкет є так званий «особистісний блок», що фіксує незалежні змінні: *Ваш вік: ___років* *Стать: ч ж* *Стаж педдіяльності: ___років* *Освіта: вища н/в с/спец пед не пед*, – і, звичайно, стандартна структура (назва, мотиваційна частина і т.д.).

Для оптимізації спостереження, експертної оцінки й аналізу продуктів діяльності нами створено стандартизований бланк відповідно до кожного предмету дослідження (показника особистісної та професійної компетентності при відповідному параметрі творчого потенціалу особистості), в якому представлено семібальну (за принципом семантичного диференціалу) шкалу оцінювання розроблених нами критеріїв:

А. Характеристики творчого продукту:

<i>Алогічність, непридатність, незрозуміла цінність</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Доречність, сенсовність</i>
<i>Типовість, те, що часто зустрічається</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Оригінальність, мала частота появи</i>
<i>Використання очевидних (логічних) помислів</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Неординарність, неймовірність</i>
<i>Очікуваність, закономірність появи</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Несподіваність, непередбачуваність</i>
<i>Ігнорування потреби в прекрасному</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Естетична цінність</i>

Б. Характеристики реакцій реципієнтів на творчий продукт:

<i>Відсутність здивування</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Особливе подивування</i>
<i>Довіра</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Початкова недовіра</i>
<i>Одноразове сприймання</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Ефект повторної оцінки</i>
<i>Байдуже сприймання</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>«Ніколи б до цього не додумався»</i>
<i>Безособове сприймання</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>«Саме так я б і зробив»</i>

В. Характеристика суб'єкта творчості:

<i>Конвергентність</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Гнучкість, рухливість думки, зміна напрямку</i>
<i>Моногамність</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Синтез (поєднання ідей, фактів, засобів)</i>
<i>Байдужість до власної творчості</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Активне ставлення до виконуваних дій</i>
<i>Обмеженість мислення</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Долання психозахисту (перешкоди мислення)</i>
<i>Творить за наявності засобів</i>	1-2- 3- 4- 5- 6 -7	<i>Дії при недоборі матеріальних або інтелект. засобів</i>

Отже, діагностика творчого потенціалу педагога може здійснюватися за допомогою такої батареї методик: анкета «Особливості творчого (горизонтального, дивергентного) мислення», анкета «Володіння професійною педагогічною діяльністю», анкета «Особистий тамп-менеджмент педагога», стандартний тест малюнкової фрустрації С. Розенцвейга, стандартизовані спостереження, аналіз продуктів діяльності й експертна оцінка.

Висновки перспективи подальших розвідок.

1. Згідно з першим завданням розробити програму діагностики творчих ресурсів педагога в контексті загального алгоритму актуалізації останніх, запропоновано п'ять етапів дослідження творчого потенціалу (теоретико-методологічний, діагностичний, констатувально-експериментальний, тренінгово-

програмувальний і формувальний), другий з яких конкретизовано трьома фазами (проектування вибірки; збір фактичного матеріалу за допомогою розробленої батареї методик; кількісний аналіз результатів як підґрунтя констатувального експерименту).

2. Відповідно до другого завдання диференціювати показники особистісної та професійної компетентності педагогів як критеріїв їхнього творчого потенціалу, конкретизовано кожен з шести вимірюваних параметрів досліджуваного потенціалу (творче ставлення фахівця до педагогічної ситуації, до учня як співсуб'єкта взаємодії, до форм, методів і засобів професійної діяльності, до власної особистості та свого життя) емпіричними показниками професійної (наприклад, вміння аналізувати соціальну, педагогічну, проблемну ситуації; вміння давати психолого-педагогічну характеристику особистості тощо) та особистісної компетентності (як от: розуміння типу і спрямованості власних реакцій у ситуації фрустрації; гнучкість, рухливість і оригінальність мислення; навички особистого тайм-менеджменту).

3. Створено батарею методик діагностики творчого потенціалу педагога, до якої увійшли: три комбіновані анкети (для виявлення: особливостей вертикального-горизонтального мислення та мисленнєвої гнучкості, рухливості й оригінальності; знання структури педагогічної діяльності та володіння прийомами педагогічного впливу; рівня особистого тайм-менеджменту); бланк спостереження за діями педагога під час моделювання ним професійної діяльності з метою виявлення конкретних показників компетентності; бланк аналізу продуктів діяльності (психолого-педагогічних характеристик); бланк експертної оцінки (знання алгоритму аналізу педагогічної ситуації); а також стандартний тест малюнкової фрустрації С. Розенцвейга.

Перспективою подальшого пошуку в даній царині є проведення констатувального, а стратегічно – і формувального, експериментів, з метою розробки цілісної програми активізації творчого потенціалу педагога.

Список використаних джерел

1. Гера Т.І. Актуалізація творчих ресурсів педагога у процесі його професіоналізації / Т.І. Гера // Матеріали звітної наукової конференції кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Випуск IV. /Ред.колегія М.Савчин, І.Галян. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. – 191с. – С.52-57.
2. Гера Т. Професійна самоконгруентність майбутнього інженера-педагога в контексті психологічної культури фахівця / Тетяна Гера // Историчний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами: Матеріали Міжнар.наук.-практ.конф. (Чернівці, 3-5 листопада 2011р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 532с. – С.59-61.
3. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини / В.О. Моляко // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.
4. Савчин М.В. Духовний потенціал людини : Монографія / М.В. Савчин. – Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2010. – 508 с.
5. Титаренко Т.М. Постмодерні концептуалізації понять «особистість» та «життєвий шлях» /Тетяна Михайлівна Титаренко. // Психологія і суспільство. – 2009. – №4 (38). – С.83-96.
6. Ушаков Д.В. Современные исследования творчества : [Электронный ресурс] / Дмитро Вікторович Ушаков. – Режим доступу: <http://psyjournals.ru/psychology/2005/n4/25734.shtml>
7. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования: Монография / И.С. Якиманская : [отв. ред. М.А.Ушакова]. – М. : Сентябрь, 2000. – 176 с.
8. Яньшин П.В. Практикум по клинической психологии: Методы исследования личности. / П. В. Яньшин. – СПб : Питер, 2004. – 336 с.
9. Necka E. Psychologia tworczości / Edward Necka. – Gdansk : Gdanske Wydawnictwo Psychologiczne, 2001. – 256 s.

Гера Т.І.

ДИАГНОСТИКА ТВОРЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА

В статье рассматриваются проблемы диагностики творческого потенциала учителя в контексте теоретико-методологического, диагностического, констатирующего, тренингово-программирующего и формирующего этапов исследования актуализации личностных ре-

сурсов педагога. Дифференцированы параметры и эмпирические показатели творческого потенциала личности. Представлена батарея диагностических методик.

Ключевые слова: диагностика творческих ресурсов педагога, профессиональная и личностная компетентность педагога, творческое (дивергентное, горизонтальное) мышление, тайм-менеджмент, профессиональная педагогическая деятельность.

Gera T. I.

DIAGNOSTIC OF THE TEACHER'S CREATIVE RESOURCES

Article discusses the problem of diagnosis of the teacher's creative potential in the context of theoretical-methodological, diagnostic, experimental and forming stages research actualization of educator's personal resources. There are different options and empirical indicators of the creative potential of the individual. The battery of diagnostic techniques is presented.

Keywords: Diagnostics of the educator's creative resources, professional and personality educator's competence, creative (divergent, horizontal) thinking, time management, professional pedagogical activity.

Надійшла до редакції 21.11.2011 р.